

CITATION

Ovaci, Vahap. "Husn-Qubuh in the systematic of Al-Mustasfa " *Journal of Faculty of Theology of Bozok University*. 3,3 (2013/3), pp. 123-131.

El-Mustasfa Sistematiğinde Hüsün-Kubuh

Vahap OVACI

Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

İmam Gazzali'ye göre fiillerde zati hüsün-kubuh sıfatları yoktur. Fiillerdeki hüsün-kubuh sıfatları izafidir. Fiiller Şari'nin emrinden sonra hasen, nehyinden sonra kabih vasfını alır. Akıl ise fiillerdeki hüsün-kubuh vasıflarını kendi başına bilip bir fiili dini teklif anlamında vacip kılamaz.

Anahtar Kelimeler: İmam Gazzali, Hüsün-Kubuh, Akıl

Bilindiği gibi fıkıh usûlü eserlerinin kaleme alınışında, mütekellimîn ve fukahâ olmak üzere iki ayrı metot ortaya çıkmıştır. Mütekellimîn metodu-na göre yazılan eserler ağırlıklı olarak nazarîdir. Bu metodu benimseyen usûlcüler, bir mezhebi dikkate almaksızın kaideleri ortaya koymaya çalışırlar. Bu kaideleri belirlerken, çıkacak neticenin kendi mezheplerinin görüşüne uyup uymadığına bakmazlar. El-Mustasfa mütekellimin metodundayazılmış en meşhur eserlerin başında gelmektedir.⁰¹

İmam Gazzâlî el-Mustasfâ adlı eserinde hüsün-kubuh konusunu kendine has bir usûl ve uslûple ele almıştır. O hüsün kubhu liaynihî liğayrihî şeklinde bir taksime tabi tutmaz. Zira ona göre bir fiil sadece şer'in emretmesinden dolayı hasen, nehyetmesinden dolayı de kabih olur.⁰² O, bu görüşlerini felsefi yorum ve mantıki delillerle izah ve isbata çalışır. İmam Gazzâlî hüsün-kubuh konusunu varlık, bilgi ve aklın bilgiyi elde edip edemeyeceği ekseninde ele almaktadır.

Gazzâlî'ye göre kişi hasen kelimesini avam kullanımı ve şer'i kullanım olmak üzere farklı anlamlarda kullanabilir. Çünkü lafızlar hususunda tartışma olmaz. Ona göre hüsün ve kubuh lafızlarının avama ait yaygın kullanımı açısından, yapanın amacına uygun olan hasen, aykırı olan kabih, şer'i açıdan Şârî'nin emrettiği hasen nehyettiği kabih olarak değerlendirilir.⁰³

Gazzâlî'ye göre, ister amaca uygun ister aykırı olsun, Allah'ın fiili her halükârda hasendir. Şer'an, gerek mendup gerekse vacip olarak emredilen şeyler hasendir. Yasaklanan her şey ise kabihtir. Mubah olan şeyler, emredilen şeyler gibi hasendir. Allah'ın emri her durum ve zamanda hasendir.⁰⁴

01. Halid Ramazan Hasan, *Mucem-u Usûli'l-Fıkh*, (Mısır: 1997), s.8.

02. Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Menhulmin Ta'likati'l-Usûl*, (Beirut: 1998), s.63

03. Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli'l-Fıkh*, (Beirut: 1413), I, s.79; *el-Menhûl*, s.64; Seyfuddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi Ali b. Muhammed el-Amidi, *el-İhkam fi Usûli'l-Ahkâm*, (Beirut: 1940), I, s.79.

04. Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli'l-Fıkh*, I, 82-83.

KANYAKÇA

Ovaci, Vahap. "El-Mustasfa sistematiğinde Hüsün-Kubuh", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3,3 (2013/3), ss. 123-131.

Gazzâlî mensubu olduğu Eşârî metodunu takip etmiş ve fiillerdeki hüsün-kubhun zati değil itibari olduğunu savunmuştur. O, Hanefiler gibi hüsün-kubhu liaynihî ve liğayrihî olmak üzere taksim etmez. Hanefilerin bu taksiminin arkasında yatan neden onların fiillerde zati hüsün-kubhun olduğunu düşünmeleridir.

1.Hüsün-kubuh ve zâtîlik

Gazzâlî fiillerin asıl-vasıf ayırımına tabi tutulup farklı hükümler verilmesine karşıdır. Çünkü ona göre vasfı itibariyle memnu' olan her şey aslı itibariyle de memnu'dur. Gazzâlî fesat terimi ile hükümlerin söz konusu işlemlerden geri kalmasını ve bu işlemlerin hüküm ifade eden sebepler olmaktan çıkmasını yani batıl olmasını kasteder.⁰¹

124

Ona göre şer'in vârid olmasından önce, bir fiil diğerinden ancak kişiler açısından uygun düşme ve aykırı olma yoluyla ayrılabilir. Uygunluk ve aykırılık ise fiilin zatî bir vasfı olmayıp, bakış açılarına göre değişebilen izafi bir durumdur.⁰²

Gazzâlî fiillerdeki hüsün-kubuh sıfatlarının aslı değil izafi olduğunu adam öldürme, yalan söyleme ve cinsel ilişki gibi çeşitli çeşitli örneklerle ispat etmeye çalışır. Ona göre adam öldürme fiili durumdan duruma değişiklik gösteren bir durum arzettiğinden dolayı bizâtihi kabih bir fiil değildir. Buna göre İslamın îlası için Allah yolundaki cihat mücadelesinde öldürmek kabih olması şöyle

01. Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli'l-Fıkh*, III, 206.

02. Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli'l-Fıkh*, I, 184; Gazzâlî, *el-Menhul min Ta'likati'l-Usûl*, s.69; İmamü'l-Haremeyn Cüveynî, *el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh*, (b.y..t.s), I, 87.

dursun hasendir. Zira Şar'i bunu böyle emretmiştir. Emrin mucibi ise o fiilin hasen sıfatıyla tavsif olmasıdır. Demek ki öldürme fiilinin bizâtihi bir sıfatı yoktur. Aynı şekilde yalan söylemek de zati olarak kabih değildir. Peygamber'i öldürmek üzere yerini soran düşmanına yalan söylemek hasendir. Ama başka bir durumda yalan söylemek kabih olmaktadır. Aynı şekilde cinsel ilişki kurmak şer'in hakkında verdiği hükme göre hasen veya kabih sıfatı alabilmektedir. Nikâh akdiyle beraber cinsel ilişki hasen sıfatıyla nitelenirken zina neticesinde yapılan cinsel ilişki ise kabih sıfatıyla nitelenmektedir. Bu durumun nedeni şer'in ona bağladığı hükümdür. Şâri'den bir hitap yoksa hüküm de yoktur. Akıl, bir şeyin hasen veya kabih olduğu ile ilgili hüküm veremediği gibi nimet verene şükretmeyi de gerektirmez.⁰³

Gazzâlî; zulüm, küfrân-ı nimet, yalan, cehalet vb. gibi bazı şeylerdeki kubhun, aklın zarureti ile idrak edilebilen zatî vasıflar olmadığı kanaatindedir.⁰⁴ Ona göre öldürmenin bizâtihi bir hakikati olup, bu hakikat, öncesinde bir cinayet bulunmasına veya arkasından bir lezzet olmasına göre değil, ancak faydalara ve amaçlara nispetle değişebilir. Aynı şekilde yalan da bizâtihi kabih olamaz. Zatî vasfın, durumdan duruma göre değişmemesi gerekir. Hüsün ve kubuh, fiilin zatî vasfı olsaydı, bu şekilde değişmezdi. Demek ki bu vasıflar

03. Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli'l-Fıkh*, I, 84; Gazzâlî, *el-Menhul min Ta'likati'l-Usûl*, s.78; Amidi, *el-İhkam fi Usûli'l-Ahkâm*, I, 72; Cüveynî, *el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh*, I, 94.

04. Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli'l-Fıkh*, I, 85; Gazzâlî, *el-Menhulmin Ta'likati'l-Usûl*, s.68; Amidi, I, 77.

itibaridir.⁰¹ Dolayısıyla ona göre hüsün-kubuh sıfatlarının zatî bir vasıf olduğu iddiası, makul olmayan bir gerekçeyle verilmiş keyfi hükümdür.

Gazzâlî'ye göre menhiyyün anhın iki türü olabilir. Buna göre menhiyyün anhın iki türü vardır. Bunlardan birincisinin sadece bir yönü vardır. Şirk koşmak bu türün örneğidir ve aksi her durumda davranmak batıldır. Menhiyyün anhın diğer bir türünde ise birkaç yön(cihet) olabilmekte ve her bir yönün hükmü ayrı olabilmektedir. Örneğin gasbedilmiş bir evde kılınan namaz, namazın memûrun bih olması yönüyle sahîh ve hasen iken gasbetmenin nehyi yönünden kabihtir.⁰² Gazzâlî'nin burada görüşünü savunmak için Eşârîlerin kullandığı yön teorisine başvurduğu görülmektedir.

Gazzâlî her ne kadar el-Mustasfâ'da fiillerde asıl-vasıf ayırımına karşı çıksa da “*el-Helal ve'l-Haram*” adlı eserinde haramı açıklarken onu liaynihî haram ve liaynihî olmayan haram şeklinde ikiye ayırdığı görülmektedir. Zira o liaynihî haram derken haramın zatî bir nitelik taşıdığını kabul etmektedir. O liaynihî haramı şöyle tarif etmektedir: “*Onda hiçbir şüpheli olmayan ve zatî olarak haram kılınmış olanıdır.*” Bu nevi harama domuz, şarap ve faiz örneklerini verir.⁰³

Gazzâlî, fiillerde asıl-vasıf ayırımını kabul etmediğinden faizli işlemleri batıl sayar. Hanefîler faizli bir işlemi hukuken varsayıp buna bir takım sonuçlar

01. Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli'l-Fıkh*, I, 87; Amidi, *el-İhkam fi Usûli'l-Ahkâm*, I, 78.

02. Ahmed bin İsa İbn Kudame, *Ravdatu'n-Nazır ve Cünnetü'l-Menazır*, (b.y.:t.s.) I, s.146.

03. Gazzâlî, *el-Helal ve'l-Haram*, (Kahire: 1987), ss.13–15.

bağlamış ve adına fasit akit demişlerdir. Hanefîler bu nevi işlemlerde hukuki boyut ve dini boyut ayrımı yaparak hukuken fasit dinen haramdır derken Gazzâlî böyle bir ayırım yapmayı batıl hükmünü vermekte ve hukuk karşısında böyle bir işleme varlık hakkı tanımamaktadır. Zira o nehyi yorumlarken bütün nehyelere konu olan şeylerle ilgili yapılan işlemlerin batıl olacağı kanaatindedir.⁰⁴ Aynı şekilde nikâh akdinde Hanefîler şahitsiz nikâhı hukuken varsayıp ona bir takım hukuki sonuçlar bağlamışken Gazzâlî böyle bir nikâhı hukuk karşısında yok sayar ve batıl hükmü verir.⁰⁵ Bu durum vakıa olarak var olan bir durumu ortada bırakmakta ve bu işlemi batıl sayarak hukuk karşısında ona bir varlık hakkı tanımamaktadır.

Gazzâlî helalin tarifini yaparken de her ne kadar asıl-vasıf ayırımını el-Mustasfâ'da reddetse de burada kabul ettiği görülmektedir. Buna göre helal, mutlak ve gayr-ı mutlak olmak üzere iki kısımdır. Mutlak helal, aynında tahrim için sıfat-ı mucibeden zatî hali olan helaldir. Aksine zatî hali olmayana gayr-ı mutlak denir⁰⁶. Burada Gazzâlî'nin tarifte açıkça “*ayn ve zat*” diyerek asıl ve vasıf konusundaki ayırımı kabul ettiği görülmektedir.

2.Şer'in vârid olmasından önce fiiller

Gazzâlî'ye göre akıl, peygamberlerin gönderilmesinden ve mucizelerle desteklenmesinden önce zimmetin vâcibâttan beri olduğuna, davranışlarımızda her hangi bir zorlama ve kısıtlama

04. Gazzâlî, *el-Veciz fi Fıkhî'l-İmam eş-Şâfi*, (Beyrut: 1997), I, s.78.

05. Gazzâlî, *el-Veciz fi Fıkhî'l-İmam eş-Şâfi*, II, 10.

06. Gazzâlî, *el-Helal ve'l-Haram*, ss.17-18.

ma bulunmadığına delalet eder. Sem'in vârid olmasından önce hükümlerin bulunmadığı hususu akıl delili ile bilinmekte olup, bu durum sem'i vârid olunca kadar devam eder.⁰¹

Hükümler, varlık (isbat) veya yokluk (nefy) açısından incelenir. Hükümler varlığı açısından incelendiğinde; akıl, hükümleri ispatta yetersiz kalır. Nefyi açısından incelendiğinde ise akıl, her hangi bir hüküm bulunmadığına yani nefye delalet etmektedir. Buna göre akıl, ispat ve nefy yönlerinden sadece nefy açısından delil olabilir.⁰² Çünkü ona göre akıl delili beraata, sem'i delili doldurma ve mülkiyete delalet eder. Ramazan ayının, namaz vakitlerinin gibi sebepleri tekerrür ettiğinde vücut ve lüzumun tekerrürüne hükmetmek de bu kabildendir. Bu anlamların bu hükümler için birer sebep olduğu ya umumu kabul edenlerin söylediği gibi mücerred umum ile ya da birtakım karineler⁰³ ile anlaşılır.⁰⁴

Hüsün-kubuh açısından fiillerin değerlendirilmesi mübah konusunda ibaha-i asliye ve ibaha-i aklıye ayrımında ortaya çıkmaktadır. Zira fiillerde hüsün-kubuhun asli sıfatlar olduğu kanaatinde olanlar ibaha-i aklıyeyi kabul ederlerken bunu kabul etmeyenler ise aklın eşyada ibahayı bilip idrak edemeyeceği kanaatinde. Eşyada asılolanın

01. Gazzâlî, *el-MustasfâminUsûli'l-Fıkh*, I, 203; Gazzâlî, *el-MenhulminTa'likati'l-Usûl*, s.74; Amidi, *el-İhkam fi Usûli'l-Ahkâm*, I, 81; Cüveynî, *el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh*, I, 100.

02. Gazzâlî, *el-MustasfâminUsûli'l-Fıkh*, I, 204; *el-MenhulminTa'likati'l-Usûl*, s.65.

03. Karine hakkında detaylı bilgi için bkz.M. Fatih Turan, *İslam Hukukunda Karine*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2011.

04. Gazzâlî, *el-MustasfâminUsûli'l-Fıkh*, I, 207.

ibaha mı vakfını hazır mı olduğu tartışması hüsün-kubuh konusunun teklifi hükümlere yansıyan başka bir yönüdür.⁰⁵

3. İmam Gazzâlî'ye göre hüsün-kubuh ve akıl

Gazzâlî'ye göre insan aklın bir şey hakkında onun hasen veya kabih olduğuna karar vermede yanlıya düşebileceği belli başlı üç nokta vardır:

1-İnsan, başkasının amacına uygun düşmekle beraber kendi amacına aykırı olan bir şeye, diğer kişiyi dikkate almaksızın kötü diyebilir. Zira her tabiat, kendi nefesine düşkün olur⁰⁶ ve başkalarını hakir görür. Dolayısıyla da kendi amacına aykırı olan şeyin mutlak olarak kabih olduğuna hükmeder. Bu yargının menşei, başkalarını, hatta bizzat kendisinin bazı durumlarını hesaba katmamaktır. Nitekim insan, bazı durumlarda, daha önceden kabih gördüğü bir şeyi, amaç değiştiğinde, hasen diyebilmektedir.⁰⁷

2-Bütün durumlarda maksada aykırı olup sadece nadir bir durumda aykırı olmayan şeyi, insan, bu nadir durumu göz önüne almayarak hatta hatırına bile getirmeyerek bütün hallerde aykırı görür ve mutlak olarak onun kabih olduğuna hükmedebilir. Çünkü o şeyin kabih halleri kalbini kaplamış ve nadir durum hatırından gitmiştir. Mesela insanın, yalanın çirkinliğine mutlak olarak hükmetmesi böyledir. Hâlbuki böyle hükmederken, bir peygamberin veya velinin hayatını kurtarabilecek yalanı hiç göz

05. Zeynuddin İbrahim b. Muhammed İbnNuceymel-Mısri, *el-Eşbah ve'n-Nezair*, (b.y.: 1322), s.26-27.

06. Nisa 4/128.

07. Gazzâlî, *el-MustasfâminUsûli'l-Fıkh*, I, 87

önüne almamıştır.⁰¹

Bir kimse bir şeyin kabih olduğuna mutlak olarak hükmedip, bu hal üzere devam etse ve bu hüküm onun kulağında ve dilinde tekrarlanıp dursa, artık o kişinin nefsinde o şeyi kabih olarak görme iyice yerleşir. Şayet, nadir bir durum vuku bulacak olursa, uzun müddet kabih görme üzerinde kalıp yetiştigi için nefsinde ona karşı bir yadırgama hisseder. Çünkü çocukluğundan beri kendisine, terbiye ve eğitim yoluyla, yalanın hiç kimsenin yeltenmemesi gereken çirkin bir şey olduğu telkin edilmiştir. Bu telkin yapılırken de, yalana karşı nefreti, iyice yerleşsin diye bazı durumlarda yalanın güzel olabileceğine dikkat çekilmemiştir. Eğer kişinin hatırında yalnızca çoğunluk durumlar varsa, bu çoğunluk durumlar kişi açısından bütün durumlar gibi olur ve bu yüzden ona mutlak olarak inanır.⁰²

3-Bu yanılığının sebebi, insanın, çok acele bir konuda hüküm vermesi ve yanılığa düşmesidir. Bir şey, bir şeye bitişik olarak görülünce; vehim, daha özeline, sürekli olarak daha genele bitişik olduğunu ve daha genelini ise daha özeline bitişik olması gerekmediğini dikkate almaksızın o şeyin de diğerine bitişik olduğunu zanneder. Yılan tarafından sokulmuş olan normal bir insanın nefsinin, yılanı andırarak şekilde çeşitli renklerle boyanmış bir sicimden kaçması bu tür yanılığın için bir örnek olabilir. Çünkü bu kişi, çektiği acıyı bu şekil ile birlikte görmüş ve bu şeklin de acı ile birlikte bulunacağı vehmine kapılmıştır.⁰³

01. Gazzâlî, *el-Mustasfâmin Usûli'l-Fıkh*, I, 88

02. Gazzâlî, *el-Mustasfâmin Usûli'l-Fıkh*, I, 89

03. Gazzâlî, *el-Mustasfâmin Usûli'l-Fıkh*, I, 89;

Gazzâlî, *el-Menhulmin Ta'likati'l-Usûl*, s.70.

Gazzâlî hüsün-kubhun akıl tarafından zarurî olarak idrak edilemeyeceğini ifade eder ve bu tezini şu şekilde açıklar: “Hüsün-kubhun akıl tarafından zarurî olarak idrak edilebilmesi hususunun tartışılabilirdiği bir yerde aklın zarurî olarak hüsün-kubhu idrak edebileceği söylenemez. Zarurî olsaydı hiç tartışmaya girmeksizin bizim de kabullenmemiz gerekirdi. Zarurî olan bir hususta, bunca akıllı insan tartışmaz.”⁰⁴ Ayrıca insan eşya hakkında ancak onunla alakalı benzer bir örneği olduğu zaman onu idrak edebilir. Dolayısıyla insan için önünde örneği olabilecek bir bilgi kaynağı olmadıktan sonra aklıyla insan hüsün-kubhu bilip onun üzerinde ittifak edemez.⁰⁵

Gazzâlî fiillerin araz olması, yer kaplaması, hareket ve sükûn gibi oluşlar olması gibi bir takım akli yani akılla idrak edilebilen yanlarının olduğu kanaatinde. Ancak ona göre bunlar fıkhın konusu değildir. Fakihin açıklamasını üstlendiği hükümler fiillerin vâcib, haram, mübâh, mekruh ve mendûb olması gibi hükümlerdir.⁰⁶

Gazzâlî'ye göre akıl bir şeyi vacip kılarırsa akıl, abes bir şeyi gerektirmediği için, mutlaka bir fayda için vacip kılacaktır. Ancak sorun bu faydanın kime dönük olduğudur. Mabuda dönük olamaz çünkü O (c.c.), bu tür şeylerden münezzehtir, ne müminin imanı ne kâfirin küfrü O'na fayda veya zarar verebilir. O zaman tek seçenek olarak

04. Gazzâlî, *el-Mustasfâmin Usûli'l-Fıkh*, I, 90; Amidi, *el-İhkam fi Usûli'l-Ahkâm*, I, 82; Cüveynî, *el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh*, I, 91.

05. Gazzâlî, *el-Fusul'fi'l-Esile ve Ecvibetihâ*, (Kahire: 1991), s.49.

06. Gazzâlî, *el-Mustasfâmin Usûli'l-Fıkh*, I,8.

faydanın kula dönük olduğu seçeneği kalır. Bu da olmaz çünkü halde (şimdiki zamanda) fayda söz konusu değil, istikbalde (ahirette) de ancak sevab veya ikab vardır. Ahirette sevab ve ikabın olduğunu da akıl bilemez. Sonuç olarak bu şık da geçersiz olur. Bundan dolayı dinî teklif ancak vahiyle vacip olabilir.⁰¹

Gazzâlî'ye göre teklif bir meşakkati yüklemektir. Yükleme yoksa sorumluluk da yoktur. Ancak bazı bilginler "Eğer teklif akılla tasavvur olunmayan bir şey olsaydı ayette "Rabbimiz takatimizin kaldıramayacağı yükü bize yüklemeye."⁰² denilmezdi" mantıki çıkarımından hareketle teklifin aklen idrak edilebilirliğini savunur. Bunlara Gazzâlî "Biz peygamber göndermedikçe azap edecek değiliz."⁰³ Ayetiyle cevap verir. Ona göre bu ayette açıkça teklifin şer'i tebliğe bağlı olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla teklif yoksa sorumluluk da yoktur.⁰⁴

Hanefî metodundaki kişinin müslüman değilse şer'i teklifle mükellef olmadığı görüşünün aksine Gazzâlî kişinin şer'i teklife tebliğle muhatap olabileceği ve aynı zamanda kâfirin inanmasa da şer'i teklifin gereklerinden dolayı sorumlu olduğu kanaatindedir. Bu fikrini desteklemek için namazın şartı olan abdesti örnek verir. Ona göre kişi abdestsiz olsa da namazla mükelleftir.

01. Gazzâlî, *el-Menhul min Ta'likati'l-Usûl*, s.69; Gazzâlî, *İhya-u Ulûmid-Din*, (İstanbul: 1985), I, 118; Amidi, *el-İhkam fi Usûli'l-Ahkâm*, I, s.81; Cüveynî, *el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh*, I, 89; Ebu Abdillah Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşi, *Bahru'l-Muhit fi Usûli'l-Fıkh*, b.y., 1994, I, 175.

02. Bakara 2/286.

03. İsrâ 15.

04. Gazzâlî, *el-MenhulminTa'likati'l-Usûl*, s.80; Cüveynî, *el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh*, I, 101.

Hanefîlerin bu görüşü abdestsiz kişiye namaz vacip değildir demek gibidir.⁰⁵

4. Akılların ittifakının hüccet olması

Gazzâlî'ye göre akılların zarûrî ittifak ettiği bir şeyin onu bir hüccet kılabileceği konusunda ittifak halinde oldukları kabul edilse bile, bu ittifak bir hüccet değeri taşımaz. Çünkü akıllıların buna mecbur oldukları kabul edilemez. Aksine bu ittifakın, zarûrî olmayan bir şey üzerinde vuku bulmuş olması mümkündür. Nitekim insanlar, yaratıcının ispatı ve peygamber göndermenin cevazı hususunda ittifak etmiş, buna çok az kişi muhalefet etmiştir. Şayet bunlar da çoğunluğa tabi olsalar bile, bu husus yine de zarûrî olmaz.⁰⁶

İnsanların bir hüküm üzerinde ittifak etmeleri farklı hareket noktalarına dayanabilir. Kimileri, bu şeylerin kabih olduğuna delalet eden sem'i delilinden hareketle; kimileri, doğrudan sem'i delilden hareketle değil de sem'i deliline göre davrananların yorumuna uyararak; kimileri de dalalet ehli için vârid olan şüpheden hareketle bu inanca ulaşmış olabilir. Bu farklı sebepler sonucunda oluşan ittifak, bunun zarûrî olduğuna delalet etmediği gibi bunun bir hüccet olduğuna da delalet etmez. Eğer nass ile bu ümmetin toptan yanlış düşebilme imkânı ortadan kaldırılmasaydı, o durumda bu ittifak bir hüccet bile olmazdı. Zira herkesin taklitten ve şüpheden kaynaklanan bir yanlış düşmesi uzak

05. Gazzâlî, *el-MenhulminTa'likati'l-Usûl*, s.88; Cüveynî, *el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh*, I, 101; Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirazi, *el-Luma' fi Usûli'l-Fıkh*, (b.y., 1424), I, 185.

06. Gazzâlî, *el-MustasfâminUsûli'l-Fıkh*, I, 92; Amidi, *el-İhkam fi Usûli'l-Ahkâm*, I, 81; Cüveynî, *el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh*, I, 91.

ihtimal değildir. Mülhidler arasında bu gibi şeylerin kabih olduğuna, zıtlarının da hasen olduğuna kanaat getirmeyen kimseler varken akıllıların ittifak ettiği iddia edilemez.⁰¹

İkrah altında küfür kelimesini terk uğruna, nefsi mutmain olarak ölümü göze alma konusunu Gazzâlî şöyle değerlendirir: “Şayet şer’i olmasaydı, akıllıların hepsi bunu hasen bulmayıp, belki de kabih bulurlardı. Bunu ancak, ölüme göze almasına karşı sevap bekleyen veya buna karşılık kahramanlık veya din hususunda salâbet ile anılıp övülmeyi bekleyen kişiler güzel bulur.”⁰²

Gazzâlî, normalde insanların zulüm ve yalanı çirkin gördüklerini inkâr etmediğini ancak tartışmanın, Allah’a izafetle hüsün-kubuh hakkında olduğunu ifade ettikten sonra konu hakkındaki düşüncesini şöyle ifade eder: “Buna hükmeden kişinin dayanağı, gaibi şahit üzerine (görülmeiyeni görülene) kıyas etmektir. Bu şekilde bir kıyas uygun değildir.”⁰³

Gazzâlî’ye göre, nimet verene şükretmek aklen zorunlu (vâcib) değildir. Ona göre bunun delili, Allah’ın vâcib kılıp emrettiğinden ve terkine ceza tehdidi getirdiğinden başka vacibin olmamasıdır. Bu yönde bir hitap olmayınca, vücubtan da bahsedilemez.⁰⁴

Akıl, nimet verene şükretmeyi,

01. Gazzâlî, *el-Mustasfâmin Usûli’l-Fıkh*, I, 48; Amidi, *el-İhkam fi Usûli’l-Ahkâm*, I, 83.

02. Gazzâlî, *el-Mustasfâmin Usûli’l-Fıkh*, I, s.201; Cüveynî, *el-Burhan fi Usûli’l-Fıkh*, I, s.106.

03. Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli’l-Fıkh*, I, s.203; Gazzâlî, *el-Menhul min Ta’likati’l-Usûl*, s.71; Amidi, I, 83.

04. Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli’l-Fıkh*, I, s.203.

ya bir fayda için ya da bir fayda amacı olmaksızın gerektirir. Aklın bunu bir fayda olmaksızın gerektirmesi imkânsızdır (muhal). Çünkü aklın faydasız bir şeyi zorunlu görmesi abes ve sefihliktir. Eğer akıl şükretmeyi bir fayda için gerektiriyorsa; bu fayda, ya Mabûd’a yöneliktir ki, bu imkânsızdır, çünkü Mabûd, bütün amaçlardan yüce ve mukaddestir; ya da kula yöneliktir. Kul için bu faydanın gerçekleşmesi de ya dünyada ya da ahirettedir. Şükretmenin, dünyada kul için bir faydası yoktur; aksine kul, inceleme, düşünme, bilme ve şükretme uğraşısı sebebiyle yorulur ve bu yüzden birtakım şehvet ve lezzetlerden mahrum kalır. Şükretmenin, ahirette de ona faydası dokunmaz. Eğer bir haber verilmemişse kul, nimete şükretmesine karşılık kendisine sevap verileceğini hiçbir zaman bilemez.⁰⁵

Gazzâlî’ye göre hakkında akıl yürütülecek konu, hakkında kat’î delil bulunmayan bütün şer’î hükümlerdir. O burada şer’î sözcüğünü, aklî konuları ve kelâm meselelerini dışarıda bırakmak amacıyla kullanır. Çünkü bu meselelerde gerçek birdir. İsbet eden biridir (iyi) ve hata eden günahkârdır.⁰⁶

Nass varken içtihat etmek muhaldir. Fakat olay hakkında henüz nass inmemiş ise nassın inmesinin imkân dâhilinde olması içtihat yapılmasına tezat teşkil etmez. İctihada zıt olan ise nassın inmesinin mümkün oluşu değil, bizzat nassın kendisidir. Hz. Peygamberin bulunmadığı yerlerde içtihadın

05. Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli’l-Fıkh*, I, 204; Gazzâlî, *el-Menhul min Ta’likati’l-Usûl*, s.72; Amidi, I, s.78; Cüveynî, *el-Burhan fi Usûli’l-Fıkh*, I, 95.

06. Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli’l-Fıkh*, IV, 18.

vuku bulduğuna Muâz olayı delildir. Hz. Peygamberin huzurunda içtihadın vuku bulduğuna dair delil yoktur.⁰¹

Hz. Peygamber (sav) ile Muaz b. Cebel (ra) arasındaki diyalogun sonunda Muaz b. Cebel (r.a.) Kitap ve Sünnet'te hükmünü açıkça bulamadığı konularda reyini devreye sokacağını söylemekte ve Hz. Peygamber de bunu onaylamaktadır.⁰²

Sonuç

İmam Gazzali'ye göre fiillerde zati hüsün-kubuh vasıfları yoktur. Fiillerdeki bu vasıflar zati değil itibaridir. Ona göre akıl fiilin araz olması, yer kaplaması, hareket, sükûn vs. gibi oluşlar olması gibi hükümleri bilebilir. Ancak akıl şeri hükümleri bilemez ve onları teklif anlamında vacip kılamaz.

130

Ona göre akıllar zaruri olarak bir fiilin hasen ya da kabih olduğu konusunda ittifak edemez. Akıllar böyle bir durumda ittifak etseler bile bu durum o fiili dini teklif anlamında bir hüküm anlamı ifade etmez. Dolayısıyla dini teklif ancak Şari'nin bildirmesiyle olur. Gazzâlî hüsün-kubuhla ilgili görüşlerinde akla çok sınırlı bir yer vermesine rağmen bu görüşlerini akli ve mantıki delillerle sık sık savunduğu görülmektedir.

Gazzali akli isbat edici değil nefyedici olarak niteler. Ona göre akıl olmayan bir şeyi ihdas edemez fakat akıl bir şeyin var olup olmadığını kavrar. Dini teklifi hükümlerde de akıl sadece nefy açısından hüküm verebilir. Onun hüsün-kubuh konusunu bir sistematik oluşturmaktan daha ziyade hasım

01. Gazzâlî, *el-Mustasfâ min Usûli'l-Fıkh*, IV, 19.
02. Süleyman b. el-Eşaset-Tirmizi, *Sünen-ü Ebi Davud*, I-V, (İstanbul: 1981), Akdiye 11., Ahkâm 3.

görüştükilere cevap vermek üzere el-Mustasfa'da yer verdiği söylenebilir.

İmam Gazzâlî hasmının görüşünü ele alırken onların ortaya koyduğu delillerin butlan noktalarını tesbite ve kendi görüşünü de felsefi ve mantıki birikimini de kullanarak ispata çalışır. el-Mustasfa'daki ifadeler, İmam Gazali'nin kendinden önceki ve çağındaki tartışmaların eserine farklı boyutuyla yansımalarıdır.

Abstract

According to Imam Gazali there is no self-goodness and badness in the acts. The goodness and the badness of the acts is relative. The acts can be good after the order of Shari' and the bad after his prohibition. The mind can't know the goodness and the badness of the acts.

Key Words: Imam Gazzali, Goodness-Badness, Intelligence

Kaynakça

- Amidi, Seyfuddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*. Beyrut: 1940.
- Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn, *el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh*, (b.y.:t.s).
- Ebu Davud, Süleyman b. El Eşas, *Sünen-ü Ebi Davud*, I-V, (İstanbul: 1981).
- Eş-Şirazi, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf, *el-Luma' fi Usûli'l-Fıkh*, (b.y., 1424).
- Ez-Zerkeşi, Ebu Abdillâh Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *Bahrü'l-Muhit fi Usûli'l-Fıkh*, (b.y., 1994).
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfâ min Usûli'l-Fıkh*, (Beyrut: 1413).
- el-Menhûlmin Ta'likati'l-Usûl*, (Beyrut: 1998).

- el-Helal ve'l-Haram*, (Kahire: 1987).
el-Fusûl fi'l-Esile ve Ecvibetiha, (Kahire:1991).
İhya-u Ulûmi'd-Din, (İstanbul: 1985).
el-Vecîz fi Fıkhî'l-İmam eş-Şâfi, (Beyrut: 1997).
Hasan, Halid Ramazan, *Mucem-u Usûli'l-Fıkh*, (Mısır: 1997).
İbn Kudame, *Ravdatu'n-Nazır ve Cünnetü'l-Menazır*, (b.y.:t.s).
İbn Nuceym, Zeynuddin İbrahim b. Muhammed el-Mısri, *el-Eşbah ve'n-Nezair*, (b.y.: 1322).
Turan, M. Fatih, *İslam Hukukunda Karine*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Erzurum: 2011). Gözübenli, Beşir, "İslam Hukukunda İstihsanen Meşru Görülen Borç İlişkilerine Dair Bazı Mülâhazalar, İslami İlimlerde Metodoloji(Usûl) Meselesi", 3. Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı, (İstanbul: 2009).
Habbazi Celaluddin Ebi Muhammed Ömer b Muhammed b. Ömer, (Mekke: 1422).
Haydar Efendi, Büyük, Usûlü Fıkh Dersleri, (İstanbul: t.s.).
Mahmud Esad, İbnu'l-Emin, *Telhis-u Usul-iFıkh*, (İstanbul: 2009).
Medkur, İbrahim, *el-Mucemu'l-Vecîz*, (Mısır: 1980).
Nesefi, Ebu'l-Berekat Abdullah b. AhmedHafızuddin, *Keşfu'l-Esrâr Şerh-u Musannefale'l-Menarnea Şerh-i Nuri'l-Envarale'l-Menar*, (Beyrut: ts.).